

ALGIS MICKŪNAS

Ohajo universitetas, JAV
Ohio University, USA

MITO GARSAS

Sound of Myth

SUMMARY

We discuss mythological consciousness in this paper. We briefly review the already well-known studies and theories that interpret mythology in a narrow scientific approach and therefore confuse different layers of experience. These theories are problematic. They are based on unconsidered assumptions of contemporary thinking that reject mythology as such and transforms it into the object of “instrumental” consciousness. First, mythology is thrown into the fairy-tale kingdom, then it is separated from its viable dimension, and ultimately, its vitality is reduced to the subjective world of man. As a result, mythological experience not only loses its foundation but also loses universality. There is no doubt that the layers of mythology and the living world are closely linked. To reveal their specific properties, and especially their different concepts of time-space and motion, one must analyze these layers individually. We will show that the integration of these two worlds - vitality and mythology - is one-sided. The polarity of vitality is the fundamental and the polarity of the mythological is second covers the entire cosmos and integrates everything that is viable. We will see that the concept of vitality relates not only to vital relationships but also on the modern metaphysics of will, in which, according to all the texts of modernity and postmodernity, everything is determined by force. By opening up the issue of sound phenomenology, we will show that in exploring the mythological language, we should study the sound layer separately, and that was unnoticed in the studies of most of mythologists.

SANTRAUKA

Straipsnyje svarstysime mitologinę sąmonę, trumpai apžvelgsime jau žinomas studijas ir teorijas, kurios, aiškindamos mitologiją siauru moksliniu pagrindu, supainioja skirtingus patirties klodus. Tokie aiškinimai tampa problemiški, mat šios teorijos remiasi nepagrįstomis modernybės mąstymo prielaidomis, dėl kurių mitologija netenka savasties ir tampa „įrankiškos“ sąmonės objektu. Pirmiausia mitologija nubloškiamą į pasakų karalystę, tuomet ji atskiriama nuo gyvybingos plotmės, o galiausiai ir pats gyvybingumas redukuojamas į subjektyvų žmogaus pasaulį. Dėl to mitologinė patirtis ne tik netenka savo pagrindo, bet ir praran-

| www.bernardinai.lt nuotrauka.

RAKTAŽODŽIAI: mitologija, etnologija, ritualai, cikliškumas, muzika, garso fenomenologija, fonomenas.

KEY WORDS: mythology, ethnology, rituals, music, sound phenomenology, phonomene.

da visuotinumą. Nėra abejonės, jog mitologijos ir gyvybingo pasaulio klodai yra glaudžiai susiję. Tačiau, atskleidžiant jų specifines savybes, o ypač jų skirtingas laiko-erdvės bei judesio sampratas, svarbu šiuos klodus analizuoti atskirai. Parodysime, jog šių dviejų pasaulio klodų – gyvybingumo ir mitologijos – integracija yra vienpusė. Pirmasis, gyvybingumo, poliūs yra grindžiantis, antrasis, mitologinis, integruoja visa, kas gyvybinga, ir apima visą kosmą. Pamatysime, jog gyvybingumo samprata susijusi ne tik su vitaliniais santykiais, bet ir su moderniaja valios metafizika, kurioje, anot visų modernybės ir postmodernybės tekstų, viską lemia jėga. Atverdami garso fenomenologijos problematiką parodysime, kad tiriant mitologinę kalbą, tenka atskirai tyrinėti garso klodą, kuris daugumos mitologijos tyrinėtojų buvo pražiūrėtas.

MOKSLINIAI AIŠKINIMAI

Iškilus moderniajai Vakarų metafizikai, sociologijos mokslas žadėjo paaiškinti skirtingose civilizacijose gyvenusių žmonių papročius. Tačiau dauguma vakariečių sociologų didžiausią dėmesį sutelkė į mažas egzotines etnines gentis, kurios turėjo atskleisti „nekaltas“, pirmines bendruomenės struktūras ir „grynus“ gyvybingumo ritualus. Prancūzų filosofas, etnologas Lucienas Lévy-Bruhlis teigė, jog mums reikia suprasti dvasinį primityvių žmonių pasaulį. Šis siekis remiasi nuostata, jog moderniosios bendruomenės esančios pernelyg sudėtingos, o šis sudėtingumas maskuoja pirmapradę universalią ritualų patirtį. Žvelgiant iš metodologinės perspektyvos, tenka pripažinti, jog esama neperžengiamos prarajos ne tik tarp skirtingų kultūrų, bet ir tarp šiuolaikinių bei pirmykščių bendruomenių. Etnologų aprašymuose, kai aprašinėjant kurią nors itin svetimą bendruomenę pradedamos kurti mistifikacijos, tyrinėjama gentis netikėtai nustamba išvydusi savo pačios papročių aprašus. Tai regime susidūrus dviem skirtingiems „originalumams“. Tokia praktika persmelkia visą teorinę vaizduotę ir yra aptinkama sociologų (Émile'io Durkheimio) bei etnologų (Bronislawo Malinowskio) tekstuose. Jų darbai

padėjo sukurti klasikinio teorinio tyrinėjimo pagrindus ir nubrėžė sociologijos bei iki šiol nepranoktas etnologijos ribas.

Atlikti tyrinėjimai leido metodologiškai pažvelgti į patirtį, išstinkančią susidūrus su kultūriškai *kitokiu*. Šioje sandūroje atsiveria kontekstas, leidžiantis patirti *kito* tapatybę per jos skirtingumą. Kita problema iškyla tada, kai, nepaisant didžiausių sociologijos teoretikų ir etnologų pastangų, tam tikros sąvokos priimamos kitoms kultūroms be jokios kritinės refleksijos. Turimi omenyje tokie „išaiškinimai“ kaip genties siekis išlaikyti tęstinumą, jos pragmatiniai poreikiai, mirties patirtis ir simbolinės pastangos ją įveikti ar net dviejų pasaulių hipotezė. Šiuo atveju metodologiniai klausimai tampa neišvengiami, ypač liečiantys tų *kitų* interpretacijos galimybes. Jei *kiti* ir jų ritualai sudaro „tekstą“, tai jis turi būti suprantamas savajame „kontekste“. Vakarų mąstymui būdingas reikalavimas, jog kiekvienas tekstas priklausytų savo istoriniam kontekstui. Jei tyrinėtojas, gyvendamas savo istoriniame ir kultūriniame kontekste, jį pasitelkia siekdamas suprasti *kitus*, tai jis, šitaip „skaitydamas“ *kitus* iš savo, o ne iš jų konteksto, klysta ir tokiu atveju *kito*, kaip skirtingo, nebelieka. Tyrinėtojo kon-

tekstas uzurpuoja *kitą* be jokio nepažinto likučio, todėl nebelieka skirtumo tarp tyrinėtojo ir šio *kito*. Kitaip tariant, tyrinėtojas, užuot primetęs savo patirtį kaip pamatinę, turėtų ieškoti pirmapradiškesnės patirties, kuri būtų bendra abiejų patirties sąlyga. Tokia patirtis yra įvairiausių metodologijų galimybės sąlyga – nuo pozityvistinės, hermeneutinės, semiotinės iki fenomenologinės. Ji neturi nei savo specifinės vietos, nei kultūrinės priklausomybės, nei perspektyvos.

Svarbu pažymėti ir tai, kad *kitas*, būdamas sunkiai „pažįstamas“, nebūtinai turi būti pirminis. Jis, pavyzdžiui, gali priklausyti bendruomenei, kuri pati skykla į dvi tarpusavyje nesuderinamas grupes. Taip atsitiko Didžiosios prancūzų revoliucijos metu. Anot Durkheimio, visos pastangos susitaikyti nuėjo niekais, įskaitant ir garsiuosius Auguste'o Comte'o sukurtų naujųjų sociologinių mokslų pažadus. Pasak Durkheimio, racionalumo pažanga, perkopusi primityvumo ir metafizikos pakopas, dabar jau galinti pateikti „moksliškai neutralius“ įvairių bendruomenių problemų paaiškinimus. Jo manymu, turėtų būti aišku, jog neutralumas galės būti suteiktas bet kam, o atrasta „racionali pusiausvyra“ igo galutinį sutarimą tarp radikaliai skirtingų pažiūrų. Tačiau pasirodė, jog tikroji problema yra pats mokslas: abi šalys – revoliucionieriai nuo 1830-ųjų metų liepos iki 1871-ųjų Paryžiaus komunos ir buržuazijos klasė, – gindamos savo pozicijas, rėmėsi mokslu bei racionalumu ir kiekviena šalis teigė, jog būtent jos pozicija esanti moksliškai neutrali ir turinti būti įteisinta. Iš esmės mokslas nepajėgė panaikinti bendruomenės ir individų interesų susipriešinimo. Jis neįsten-

gė sukurti ir visuotinio solidarumo. Anot Durkheimio, reikia atsisakyti mokslinės prielaidos, kuri pradeda nuo skirtumų, ir pradėti nuo prielaidos, jog pirminis mokslinio tyrinėjimo vienetas yra bendruomenė. Juk net priimant prielaidą, jog individai yra konkretūs bendruomenės vienetai, bendruomenė vis tiek pranoksta individus savo tęstinumu. Tačiau tokios teorinės prielaidos įteisinimas reikštų individo trūkumą ir ribotumą pripažinimą, o tai savo ruožtu suvaržytų ir patį tyrinėtoją. Minėta Durkheimio nuostata leido jam aptikti bendruomenės solidarumo pagrindą, ypač modernybės laikais, kuriems būdingas intensyvus darbo pasidalijimas, kuriantis neišvengiamas sąsajas, taigi ir neišvengiamą solidarumą. Tačiau veikiai išryškėjo tokios pozicijos spragos, kadangi individai ir grupės netrukus ėmė rūpintis vien tik savo pavieniais reikalais ir pradėjo kovoti su kitais dėl išlikimo.

Esant tokiai padėčiai, sociologijos teoretikai ir etnologai turėjo ieškoti kitų solidarumo pagrindų. Nors daug tyrinėtojų atkreipė dėmesį į mitologiją, to nepakako, nes buvo manoma, kad veikdama vien tik pasakojimų ir vaizduotės plotmėje, ji negalėjo sukurti pakankamų pagrindų bendruomenės solidarumui. Nors mitai buvo tapatinami su religija, Durkheimas ieškojo pirminių religijos formų, kuriose mitologiniai pasakojimai tik įteisintų ritualus, tačiau neatskleistų jų esmės. Laimė, sociologijos teoretikams, siekiantiems aptikti bendruomenės solidarumo pagrindus, etnologų tyrinėjimai parodė, jog esama tokių pirmapradės religijos apraiškų, kurios savo grynumu gali suteikti galimybę suprasti bendruomenės solidarumo pagrindus

įvairiais būdais. Taigi teko remtis etnologu¹ parengtomis aborigenų genčių studijomis. Pirminės religijos formas J. Frazeris vadino totemizmu. Totemistinis mąstymas būdingas gentims, save apibrėžiančioms tam tikru vardu, kuriuo įvardijamas ne atskiras individas, bet visa gentis. Jis paprastai būna perimtas iš gamtinės būtybės, kurios pavadinimas taip pat išreiškia visą rūšį, o ne pavienę būtybę. Totemas yra įkūnytas „daikte“, nesvarbu, ar tai būtų raižinys smėlyje, ypatingai susiformavęs medis, akmuo ar gyvūnas. Ritualo metu reikalaujama, kad genties nariai susitapatintų su „aukštesnį“ statusą turinčiu totemo įvaizdžiu. Tada naudojama tam tikra apranga, dažai, papuošalai, šukuosenos. Totemą įkūnijantis daiktas yra šventas. Žinoma, šventumas yra ne daikto ypatybė, bet tai, kas daikte „įrašyta“. Toks „įrašymas“ ir patį daiktą perkelia į kitą plotmę.

Tačiau totemas vien dėl jo magiško pavadinimo nėra pakankamas ritualų šaltinis. Šalia jo stovi „protėviai“, „pašaukę“ gentį tęsti tradiciją. Būtent jie užtikrina palikuoniams ir vaikaičiams tapatybę. Didžiausias genties dėmesys krypta į „šventuosius turtus“, kurių netekimas reikštų visuotinį genties nuskrudimą ir tokią netektį, po kurios gentis niekada „nebeatsigautų“. Svarbiausia čia yra tai, kad išlaikoma pusiausvyra tarp „kasdienybės“ ir „šventumo“ plotmių. Šios įtampos esama visuose ritualuose, kurie ir padalina kosmą į dvi plotmes. Šventi daiktai atskiriami ir itin saugomi įstatymo. Kasdieniai dalykai negali būti painiojami su šventais. Tačiau būtina suvokti, jog kasdienybės plotmei būdingos taisyklės kilo iš šventumo plotmės, ir tik

šių taisyklių besilaikydamas individas įgyja statusą savo bendruomenėje. Nors šventi daiktai gali turėti ir įprastą pavidalą, ypatingas jų šventumas daro juos itin reikšmingus. Net ir pačių ritualų taisyklės yra nustatomos kurio nors švento daikto ar šventos būtybės, nė nekalbant apie tokius svarbius bendruomenės veiksmus ir santykius kaip vedybos, socialinis statusas ar net genties pratęsimas „apeigos“. Nors skirtumas tarp šių dviejų plotmių yra absoliutus, jas skirianti jėga glūdi paties totemo šventume.

Pagrindinis ritualų bruožas nėra tikėjimas dievybėmis, dvasiomis arba kasdienės aplinkos daiktais, mat bet koks tikėjimas pirmiausia paremtas laikinumą pranokstančia patirtimi, įvaizdžiais ar nepaprastais reiškiniais. Tokio patyrimo metu atsiveria duotybė, energija ar jėga, kuri persmelkia visą sąmonę ir jausmus. Atsiveria tai, kas individą arba visą gentį pakelia virš visų kitų genčių ir daiktų. Ši jėga nėra asmeniška ar lokali, ji prasiškerbia visur. Daiktai, būtybės ir gyvūnai, kuriuos ši paslaptinga jėga palietė ir persmelkė, laikomi šventais. Tokios patirties pavyzdžių galime aptikti Melanėzijos *mana*, Šiaurės Amerikos *wakan* ir *orenda* ir kitų archajinių genčių gyvenime. Susidūrimas su tokia jėga galimas tik virš-žmogiškoje plotmėje. Pagal kai kurių teoretikų ir etnologų genčių tyrimus, Australijos aborigenų tradicijoje ši patirtis galiausiai sutampa su bendruomeniniu, amžinuoju gyvenimu. Genties patirtis laikoma pranašesne už pavienio žmogaus patirtį, nes ji radosi iš virš-žmogiškos plotmės. Ji atsiveria žmogui „pasikeitus“ savo kasdienybėje, pasikeičia ir pati kasdienybė. Šio neišven-

giamo pokyčio jėga žmogų užlieja tokia banga, jog šis jau nebegali pats savęs atpažinti. Kai šis pokytis apima visus bendruomenės narius, jis virsta visuotiniu, o tai, anot teoretikų ir etnologų, reiškia pirmykštę religiją. Galima teigti, jog nuo to momento bendruomenės gyvenimas ima svyruoti tarp ritualinės veiklos ir kasdienės praktikos, kurioje aplinka yra pažįstama: kažkas yra patrauklu, kažkas kelia baimę, nuobodulį, jausmingumą ir panašiai. Ritualo metu pasikeičia viskas – ir aplinka, ir žmonės. Nei daiktai, nei žmonės rituale neapriklauso „patys sau“. Apranga, kaukės, judesiai, nesąmoningi šūksniai atveria tą keistą perversmą ir perėjimą į visai kitą plotmę: joje viskas intensyvu, įaudrinta, siaubinga, persmelkta kasdienybėje neaptinkamų jėgų. Siekdamas įsilieti į šią plotmę, žmogus privalo dalyvauti rituale ir, įgijęs nepaprastų galių, jausmų bei elgsenos būdų, tapti visai kitu.

Bet kodėl šios jėgos yra įkūnytos būtent totemo pavidalu? Manoma, jog gyvūnas arba augalas suteikia genčiai savo vardą ir ją saugo, tad vien jau šios būtybės įvardijimas kelia visos genties pagarbą, nuostabą ir ypatingus jausmus. Susitapatinimas su šia būtybe galiausiai padaro ją jėgos simboliu. Totemas yra tokia esatis, kuri ritualinio virsmo metu įgyja simbolinę pavidalą. Visi susivienija su totemine būtybe – gyvūnu – ir tuo būdu vienas kitam priklauso. Jie yra ne lyginant tų pačių šią gentį sukūrusių protėvių vaikai. Tačiau totemas lemia kur kas daugiau nei vien genties vienybę. Visi daiktai ir įvykiai tampa genties nariais – nuo žolynų iki žvaigždžių takų, kiekvienas ritualo metu įgyja savo vietą

ir likimą. Ritualo metu žmonės sutampa su totemine būtybe – vandens gyvūnais, girių medžiais, kalvų ir smėlynų kontūrais bei žvaigždynais. Taip užsimezga genealoginės sąsajos tarp visai skirtingų daiktų ir įvykių, kurie sudaro vienovę, iškeliančią virš-žmogiškas savybes, susitelkusias toteminiame simbole. Ritualinės totemo patirties metu gentis įtraukiama į kosminę visumą. Totemo aki-vaizdoje gentis ir kosmas simboliškai susitapatina. Tai reiškia, jog visi daiktai, esantys anapus kasdienybės, tampa genties pilnatvės dalimi ir sukuria simbolinę aplinką, kurioje kiekvienas daiktas ir įvykis įgyja tam tikrą vietą ir reikšmę. Tačiau, remiantis sociologinėmis teorijomis, toks kosmas yra kuriamas siekiant kontroliuoti aplinką ir išlaikyti bendruomenės tęstinumą, solidarumą bei gerovę. Kalbėdamas visų sociologijos teoretikų, ypač moderniųjų, vardu, Niklasas Luhmannas teigia, kad ritualo samprata iš esmės yra pagrįsta „tikslingu racionalumu“. Modernioji „valios metafizika“ eina dar toliau ir „tyliai“ priima metodologinę prielaidą, kad viską – taip pat ir ritualus, kuriais esą siekiama užtikrinti genties ar rūšies tęstinumą, – paaiškina „genetiniai impulsai“.

Tačiau ar tokia interpretacija išties paaiškina ritualus? Malinowskis ritualo sampratą radikalizavo, tvirtindamas, kad visuose ritualuose – pradedant primityviaja magija ir baigiant laidotuvių apeigomis (pavyzdžiui, iniciacijos, krikšto ar net Šventų Mišių metu) – įgyjamos tapatybės siejasi su pirmaprade nuostabos patirtimi. Svarbiausia tai, jog visuose ritualuose glūdinti pirmaprade nuostaba negali būti laikoma vien primityvių

genčių neracionalumo apraiška ar pradine rados būklėje tebesančio žmogaus pastanga „paaiškinti“ pasaulį nesiremiant mokslu. Anot jo, žmogus patiria nuostabą jau vien todėl, kad susidurdamas su fizinėmis ir psichologinėmis ribomis, jis siekia jas peržengti, ypač mirties akivaizdoje. Taigi ritualais išreikšti mitai yra pagrįsti tikrovės patirtimi ir laikytini ne pasakomis, o veikiau išgyventa patirtimi, artikuliuota dar neatmenamais laikais ir sudarančia pamatinę genties morfologiją. Visos bendruomenės taisyklės ir vaidmenys, įstatymai ir įteisinimai yra mitologiniai. Ritualuose nuolat atkartojami mitai įtvirtina bendruomenės taisykles. Mitiniai pasakojimai „atveria“ daug kilnesnę ir reikšmingesnę tikrovę, nulemiančią dabartinį žmonių gyvenimą ir apibrėžiančią pasaulio prasmę. Mitai apima pagrindinius gyvenimo ir mirties motyvus. Vakaruose manoma, kad toks įteisinimas susiklostė istoriškai – dar pirmykštėje mito patirtyje, kada visos taisyklės ir įteisinimai susiformavo kaip nekintantis „mitologinis žemėlapis“.

būdingas visiems ritualams ir net kasdieniam gyvenimui. Juk „senolių pasakojimai“ sutampa su dabartiniu genties gyvenimo būdu. Svarbu ir tai, jog ritualai ir juos išreiškiantys mitai apima ir visą kosmą su planetų, saulės, mėnulio, sezonų ir žvaigždynų takais bei judėjimu. Tai yra pirmapradis astrologijos ir šiuolaikinės astronomijos kontekstas, mat šios disciplinos į savo diskursą įtraukia kosminius takus ir žvaigždynų judėjimą. Net ir žemiškumo plotmėje kiekvienas kraštovaizdis, kiekvienas akmuo, uola, medis, krūmas, čiurlenantis upelis yra pripildytas dvasių ir herojų, kurie kuria reikšmių audinį. Tačiau pačios reikšmės nėra patiriamos taip, tarsi tai būtų ant bereikšmės aplinkos žmogaus užmestas reikšmių tinklas – reikšmės yra „vėl atrandamos“ kaip tai, ką jau buvo patyrę protėviai. Taigi peršasi išvada, kad visa žmogaus veikla – žemdirbystė, medžioklė, sodininkystė, gyvulių ir vaikų auginimas, branda, senatvė ir mirtis įgyja reikšmę ir prasmę tik sutapdami su atitinkamu mitologiniu žemėlapio.

GYVENIMAS

Bet kokia pasaulėžiūra neišvengiamai atsiskleidžia kaip santykis su pasauliu. Tai reiškia, kad kiekviena būtybė auga ir skleidžiasi tik pasikliaudama kitomis būtybėmis ir šitaip didina savo gyvybingumą. Kiekviena gyvybė stiebiasi trokšdama pasiekti saulės spindulius, panašiai kaip ir vijoklis, kuris, vydamas aplink medžio kamieną, savo žiedus išskleidžia pasiekęs medžio viršūnę. Žiedus bučiuoja saulė ir gaivina lietus. Tai, kas yra laikoma tikrove ir tiesa, sutampa

su paties gyvenimo supratimo ir jautimo *savirefleksija*. Ši sąvoka reiškia ne tai, jog būtybė kelia klausimą „kas aš esu?“, o tai, jog ji tiesiog gyvena su kitomis būtybėmis ir per jas. Mažiausios žolelės šaknelė užsiima savirefleksija tiesiogiai nuo to akmenėlio, kadangi jai reikia aplink jį apsisvyti ir rasti drėgną vietą, reikalingą gyvybingumui palaikyti. Ta pati žolelė kalasi grindinyje, nes ji jau „reflektuoja“ gyvastingą saulės spindulių plūsmą. „Tiesa“ yra tam tikros būty-

bės savikūra, kuri, kurdama save, kuria ir savo gyvybingą aplinką. Vadinasi, *gyvybė nėra sąlygota priežastiniu būdu, ji yra pati save kurianti.*

Minėtas gyvybingumas reiškiasi kaip „visų su visais“ santykis. Vadinasi, kiekvienas įvykis gali sutapti su visais kitais įvykiais. Apie pirmąjį visų daiktų tapatumą kalba įvairios kultūros. Toks sutapimas išryškėja pačios kalbos gyvybingume, kuriame kiekvienas posakis, ražinys ar šokis gali sutapti su pasakytais, ražomais ar šokamais dalykais. Pradėkime nuo „poetinių“ ištarmių. *Pirmąjį pradė „poetika“ yra pagrindinio architektos, sudarančio žmonių pasaulio patirtį, kūrybos architektūra.* Visi pasakojimai apie pasaulio pradžią nurodo tai, jog žodžiai, ištarti kokios nors ypatingos esybės, galbūt net dieviškos, demoniškos ar šamaniškos, prilygsta ištartų dalykų ar įvykių sukūrimui. „Tebūnie“ liūtas, medis, „tebūnie“ saulė, mėnulis – ir štai jie pasirodo. Šie žodžiai apibrėžia tai, kaip gyvena, miršta, myli ir garbina žmonės. Jie nustato ribas tarp kasdienybės ir šventumo, tarp žmonių ir dievų. Jau seniai žinoma, jog pirmąjį kalbos patirtis buvo ir yra jėga, sutampanti su nusakomais įvykiais ir galinti juos sukurti. Pažiūrėkime, kaip skiriasi modernioji kalba, kuri „kalba“ tik „apie ką nors“, ir ta, kuri lemia patį daiktą arba įvykių pasirodymą. Sąvoka nurodo, jog būtent kalba yra daiktų ir įvykių pasirodymo galia. Toks kalbos pobūdis pastebimas nuo pat vedų ritualų iki dabarties kultū. Ankstyvosios Indijos kultūros vedų tradicijoje žodis gali išgelbėti arba sunaikinti, jis yra pačių daiktų ir įvykių galia. Kai vedų šventikas ką nors paskel-

bia, jo žodis sutampa su šiuo įvykiu. Kai šamanė šoka lietaus šokį, jos šokis prišaukia lietu. Kai suvalgoma dar plakanči nugalėto karžygio širdis, tai valgytojas šio valgymo ritualo metu tampa tuo karžygiu. Mokslininkai ir moralistai klydo šiuos ritualus vadinami kanibalizmu.

Totemizmo svarstymas parodė, kaip išnyksta konkretus individas ir kaip jis galiausiai sutampa su kokio nors daikto ar gyvūno, pavyzdžiui, meškos jėgomis. Tai toks sutapimas, kai individas tampa „visais daiktai“, esančiais visur ir visada, šitaip atverdamas pirmąjį „nepozicines“ sąsajas. Šios sąsajos atveria, kad kosmas neturi nei krypties, nei tikslo. Nors toks apibūdinimas iš dalies yra tikslus, jis peržengia gyvybingo pasaulio ribas, mat yra teigiama, jog visų įvykių ir daiktų gyvybingumas priklauso nuo kitokio klodo toteminio atsivėrimo, sudarančio gyvybingumo šaltinį. Tačiau gyvybingame pasaulyje visi įvykiai, daiktai, žmonės, grūdai, lietus, vėjas ir saulė yra „gyvi“ ir tarpusavy vitališkai susiję. Taigi negalima teigti, jog maistas yra gyvūno gyvavimo priežastis, nes pats gyvenimas ši maistą perdirba, pakeičia jo kokybę ir išmeta liekanas, kurios tampa perdirbama trąša augmenijai ir vabaliukams. Be to, maisto „perdirbėjas“ nėra, pavyzdžiui, tik „mano pilvas“, kadangi ir ten gyvena įvairiausių bakterijų „bendrijos“, kurioms mūsų pilvai yra tiesiog puiki terpė. Jos „saugo“ savo aplinką – gina ją nuo joms netinkamų cheminių medžiagų ir virusų. Mūsų pilvai „veikia“ todėl, jog veikia tos „bendrijos“, ir atvirkščiai. Kitaip tariant, gyvybingumas kuriasi tarpusavio sąveikoje, o būtybės negali būti dalijamos į tam tikrus bran-

duolius ar jų sumą. Negalima manyti, jog „mano sveikata yra gera, nes manyje esančios bakterijos gerai virškina sveiką maistą“. Bakterijos nėra *mano* – jos gyvena ir dauginasi nieko „nežinodamos“ nei apie mane, nei apie mano reikalus, tačiau save kurdamos jos gyvybingai perdirba ir mano kramtomas daržoves, kurios taip pat yra gyvos. Iš esmės regime ne reakcijas, bet inter-akcijas.

Modernioji filosofija beveik visą gyvybingumą redukavo į žmogų, kuris tapo visos aplinkos, taip pat ir savo kūno, šeimininku. Tokie filosofai kaip Johnas Locke'as arba Immanuelis Kantas teigė, jog kūnas yra „mano“ pirmoji nuosavybė, tad be mano sutikimo niekas neturėtų juo naudotis. Jei mokėtų juoktis, tos mūsų kūne gyvenančios „bendrijos“ mums paaiškintų, jog tai, ką mes vadiname mūsų kūnu, iš tiesų yra ekologinė ekosistema, kurioje veši įvairi augmenija, kurianti ir palaikanti žmogaus gyvybingumą. Visi šie gyvybingi įvykiai visiškai nepaklūsta moderniosios filosofijos ir mokslo sukurtoms apriorinėms sąlygoms, šie įvykiai žino *savo* apriorinius reikalavimus. Gal ir galima sakyti, kad mokslinis atsakymas iš dalies teisingas – juk mes žinome, jog gyvūnai turi savo nervų sistemas ir „intelektą“, jie suvokia, kas jiems yra gerai, o kas blogai. Tai puiku, bet reikia pripažinti ir tai, kad egzistuoja ir tokios būtybės, kurios neturi nervų ar smegenų, tačiau vis dėlto kažkokių būdu *a priori* „supranta“, ką priimti ir ką atmesti, – tai, pavyzdžiui, yra jūrų žvaigždės arba tos keistos, plūduriuojančios „triūbos“, per kurias liejasi jūrų vanduo su daugybe mikroorganizmų. Net ir neturėdamos nervų ir

smegenų, jos vis dėlto „žino“, ko joms reikia. Toks interaktyvus ir kūrybiškas žinojimas negali būti redukuojamas tik į mechanines ir biochemines reakcijas.

Toks gyvenimo suvokimas, tiesiogiai matant, girdint ir liečiant savo aplinką, buvo ir archajinėje lietuvių tradicijoje. Pavyzdžiui, pažvelgęs į avele, žmogus tiesiog „matė“, ko tai avelei reikia. Pats grūdas „pasakydavo“, kur jam „patinka“, kam jis „priklauso“ ir kur jis dera, pati dirva „parodydavo“, kur jį sėti. Paragavęs dirvos, lietuvis „matė“, jog šis laukas „patiks“ linams. Pats laukas yra gyvybingas ir tinkamas linų gyvastingumui. Kita vertus, jei linų šaknų gyvybingumas neišpurentų žemės ir neišlaikytų drėgmės, tas laukas taptų smiltyne. Gamta „pinasi“ ir derinasi pagal gyvybinę logiką. Šiuo atveju žinodamas, kas su kuo dera, kokia gyvybinė aplinka kam „patinka“, žmogus taip pat derinasi ir kūrybiškai pratęsia savo ir aplinkos gyvybingumą. Toks žmogus žino, ką ir kada laikas sodinti, kada kergti, kada augmenija yra jau subrendusi, kur ją reikia laikyti, džiovinti ir kaip „padėkoti“ visatai už jos dovanas. Martinas Heideggeris teigė, jog dėkojimas yra „mąstymas“, kylantis tiesiog iš buvimo pasaulyje: vokiečių kalboje tą pabrėžia ir šių dviejų žodžių *denken, danken* (*mąstyti ir dėkoti*) šaknų gretimumas. Dėkodamas žmogus supranta, iš kur ateina jo gyvenimui reikalingos dovanos.

Ritualai atveria gyvybingumą, tačiau jie sykiu priklauso ir simbolinei plotmei. Pavyzdžiui, kūno artikuliacija ritualinėje veikloje įgyja simboliškumą. Esama daugybės metaforų, kuriose ritualinė veikla tampa kauke. Ritualinė veikla iš esmės

yra bekryptė ir beprasme – tai yra kito pasaulio atvėrimas. Nesiveliant į komplikotas diskusijas su didžiais mąstytojais, galima teigti, kad nesvarbu, kokią interpretaciją pasirinktume – visi moksliniai tyrinėjimai remiasi prielaida, jog archajiniuose ritualuose esama kažkokios „transcendencijos“. Ritualuose parenkama tam tikra vieta ir laikas, toteminiai gyvūnai tampa *šventi*. Čia ir išryškėja tam tikras nenuoseklumas: gyvybingai suderintame pasaulyje nėra jokio skirtumo tarp „šventų“ ir „sekuliarių“ vietų ar įvykių. Pasaulis atsiveria kaip visų gyvybių tarpusavio darna, kurią randame ir archajinėje lietuvių tradicijoje. Svarbu pažymėti, kad senosios lietuvių dainos buvo giedamos. Jos – lyg paukščių giesmės, garbinančios *švintantį* rytą, pasitinkančios medžių lapuose šlamantį rytmečio vėją. Čia nepaprastai svarbios ir pavasario *šventės*, kurios pabrėžė ne vien tai, jog šis laikas yra *šventas*, bet ir tai, jog bunda visa gyvybė, visi laukai prisikelia po žiemos ir vėl sužaliuoja. Tas sužaliavimas, tie gležni dobilų lapeliai maitina kiškius ir savo žiedais vilioja bitutes į kvepiančius laukus. Ta bitutė taip pat yra *šventa*, lygiai kaip pavasario saulė. Paaiškėja, jog visa yra gyvybinga, visa dera tarpusavyje ir vieni kitų klauso. Juk tie pavasario spinduliai yra ir purienų laukai, ir žibančios kiškio akys, ir raibstanti žibuoklių žydrynė. Kiekvienos gyvybės sutapimą su visuma, kūrybinį darnumą regime ritualuose ir kalbinėje plotmėje. Nors toks teiginys gali būti netikėtas, vis dėlto jis pasitvirtina skaitant pirmuosius žmonijos „tekstus“.

Tokie tekstai gali būti vadinami kalbos magija. Nesvarbu, ar kalbama apie

indų Ramayaną, Mahabharatą, hebrajų Bibliją ar išlikusius inkų, majų, actekų pasakojimus, Kalevalą, Šiaurės sagas ir virtualią kitų tekstų. Juose atsiskleidžia tas pats supratimas: visata, visi jos daiktai, visos būtybės ir įvykiai yra sukurti gyvybinga žodžių galia. Kokiai nors būtybei ištarus žodį, pasirodė visata, ištarus vardus, pasirodė daiktų įvairovė, o pasakius „Tebūnie dangus ir žemė“, pasirodė ir šie. Akivaizdu, jog kalba yra pirmapradžio gyvybingo visų su visais sutapimo pratęsimas tokiu būdu, kad šio sutapimo suvokimas sudaro kalbos magiją, kurios padedami visata, daiktai ir įvykiai įgyja „veidą“ ir nušvinta tuo, kuo yra pavadinti. Bet dar svarbiau yra tai, jog gyvybingo žodžio žinojimas prilygsta galiai, mat žodžių ištarimas sutampa su įvykių galiomis. Magiškoje sąmonėje žmogus tapatybę įgyja per įvardijimą, kurį pratęsia padedamas su gyvybingumu susijusių ritualų. Kito vardo žinojimas yra jo tapatybės žinojimas, tačiau galimybė jį pavadinti kitaip turi galią jį pakeisti. Remiantis vienu pasakojimu, užlipęs ant kalno Mozė kažkokio degančio krūmo paklausė „Kas tu esi?“ – jis gavo maždaug tokią atsakymą – „ne tavo reikalas“. Vardo žinojimas gali reikšti tai, jog ir pats gali tapti ta jėga, kuri yra įvardijama. Savo vardo išdavimas yra tolygus gyvybinės galios išdavimui. Ankstesnėse tradicijose labai daug vardų buvo susiję su gyvomis būtybėmis – Lokiu, Tauru, Meška, Ereliu ir daugybe kitų. Tačiau tai būdinga ne vien ankstesniems laikams – ir dabar, pavyzdžiui, daugybė sporto klubų yra pavadinti galingų, eiklių ir gyvybingų būtybių vardais: tai ir Čikagos „Meškos“, Detroito „Liūtai“, Los Andželo „Avinai“ ir panašiai.

Magijos logika numato tai, kad visi daiktai ir įvykiai gali tapti vieni kitais dėl gyvybingų sutapimų – javai tampa kūnu, vanduo ir sultys – krauju, žolė – pienu. Tas pat tinka ir žodžio magijai. Pats žodis „magija“ apima ypatingą reikšmių lauką: šaknis *Mag(h)* skleidžiasi per indoeuropiečių kalbas iki pat vokiškų „*Macht*“ (jėga), „*moegen*“ ir „*vermoegen*“ (norėti ir galėti), anglų „*to make*“ ir „*machine*“. Siekiant įveikti lokį, reikia tapti lokiu prisiimant jo vardą ir šitaip perimant jo jėgas. Pats žodis *nenurodo* lokio – jis *sutampa* su lokiu, nes gyvybingumo klode dar nėra jokios simbolinės distancijos. Šamanas žino tinkamus žodžius arba veiksmus ligai ir pakartotinai tardamas tuos žodžius arba šokdamas gyvybingumo šokį – jis šitaip „pagydo“ ligonį. Esant sausrui, tas pats šamanas šoka lietaus šokį ir pats tampa lietumi – jis sutampa su lietaus gyvybingumu. Tačiau tokia žodinė ir ritualinė magija nėra vien tik vaizduotės padarinys, kadangi magijos jėga iškyla dar iki psichologinės plotmės ir jos sukurtų vaizdinių. Kai šventikas taria: „Štai, imkite ir valgykite, nes tai yra mano kūnas, imkite ir gerkite, nes tai yra mano kraujas“, visi, kurie priima šią ritualinę Komuniją, tampa kulto pradininko kūnu ir krauju, tampa jo jėgomis ir troškimais – žodis tampa kūnu. Reikia tinkamai suvokti tokios magijos plotmę, nes Komuniją priimančios tikintieji prisiekia ne tai, kad jie taps simboliniais Jėzaus kūnais, o veikiau tai, kad jie iš tiesų taps juo, jo kūnu. Tai reiškia, jog „primityvieji“ buvo ne žmogėdros, bet elgėsi pagal magijos logiką: išplėšė ir suvalgė stipraus priešo širdį ir įgijo jo jėgas. Šamanai ir šventikai buvo

neliečiami, nes žinojo įvairių gyvybingų jėgų vardus, kuriuos ištarę galėjo virsti tomis jėgomis ir šitaip atsilyginti už neleistinus veiksmus.

Nors modernioji civilizacija ir tikina, jog jau seniai atsisakėme įvairių ritualinių prietarų, kai kurie pasisakymai neretai išduoda bandymus sutapatinti posakius ir veiksmus su įvykiais. Pavyzdžiui, esant sausrui, šamanai, šventikai, gubernatoriai, prezidentai kviečia žmones „melsti lietaus“. Maldos yra kupinos šūkių, imperatyvų, maldavimų, nusižeminimų ir pažadų, kurių jėga turi priversti lietų lyti. Kai modernusis šventikas sako: „Valgykite, tai yra mano kūnas, gerkite, tai yra mano kraujas“, – tai taip pat išreiškia siekį sutapatinti veikiantįjį su pirmapradžio kulto kūrėjo jėga. Tą patį išreiškia ir teiginiai, jog veikiantysis ne tik sutampa su kulto kūrėju, bet ir kalba to kūrėjo vardu, veikia jo jėga. Tapatybę žmogus įgyja tik per kokį nors žodinį ir ritualinį veiksmą. Visi „krikštijimai“ ir yra toks tapatybės suteikimas. Kūdikis gimsta, tačiau tuojau pat jis tampa *kitu*: jis gabenamas į šventyklą, merkiamas į vandenį, jam tariami magiški žodžiai, kuriems veikiant jis tampa „krikščioniu“. Lygiai taip pat įvardijama profesija: jis yra prezidentas, ji yra mokslininkė, žvaigždė, muzikantė. Bet dar labiau kasdieniškas sutapatinimas pasirodo reklamose ir sporte. Kiekvienas reklamuojamas dalykas apgaubiamas įvairiais įvaizdžiais, muzika, įsakmiais šūkiomis, kurie suteikia prekei patrauklumo ar net romantikos. „Nusipirkęs šiuos batus, tapsi sporto žvaigždė“, „Vartodamas šį kremą, tapsi Madona“. Kitaip tariant, įvaizdžiai, muzika ir šūkiu ban-

do įteigti, jog prekę išsigijęs pirkėjas igis reklamuojamas galias: taps sporto ar *pop* žvaigžde. Lietuvos komandai laimėjus rungtynes, pavyzdžiui, Madride, lietuviai sėdi Vilniaus bare, šoka ir šūkauja: „Mes pirmi, mes laimėjome!“ Jie susitapatina su laimėjusia komanda, o komanda – su tauta: „Laimėjo Lietuva.“ Tad šie ritualai būna net ir pavojingi: laimėjus ir tapus komandos jėga, toji jėga plinta ir išsilieja į gatves, kur būna deginami automobiliai, puolami praeiviai, daužomi parduotuvių langai ir prievartaujamos moterys. Taip aiškinamos ir masių revoliucijos, kurios savinasi poetinius šūkius, ideologinius ritualus, perdėtus „vadų“ galių įvaizdžius ir „mūsų suvienytas jėgas“. Galima tik įsivaizduoti, kaip žemaūgis, aptukęs juodaplaukis tapo arijų – lieknų, aukštaūgių, šviesiaplaukių – vadu. Įvaizdžiais, ritualais ir ideologiniais šūkiiais jis buvo sutapatintas su Vokietija, o ši – su juo: „Hitleris yra Vokietija, o Vokietija yra Hitleris.“

Ten, kur kalba sutampa su kosmo įvykiais ir jėgomis, turime iš naujo apibrėžti laiko, erdvės ir judėjimo bruožus. Nepaisant daiktų ir įvykių duoties, visi jie patiriami kosme, tad tenka atsisakyti

dabartinių laikiškumo ir erdviškumo sampratų, o veikiau atskleisti kitokį jų pobūdį. Kalboje, šokiuose, braižiniuose ir plastikoje išreikšti turiniai ne reprezentuoja daiktus ar įvykius, bet su jais sutampa. Vadinasi, kiekvienas laiko ir erdvės įvykis sutampa su visais kitais laiko ir erdvės įvykiais. Posakiai, šūkiiai, raginimai, maldavimai, šokiai „čia ir dabar“ sutampa su lietumi „ten, tada, ir visur“. Šitaip sutapatintas judesys, „peržengęs“ vakarietiškai suprantamas laiko ir erdvės ribas, tampa patiriamas kaip visų laiko ir erdvės vietų bei jose esančių daiktų ir įvykių tapatumas. Lygiai taip ir ritualiniai šokiai, posakiai ar įsakymai yra ne tokių įvykių „priežastys“, bet su jais sutampa. Žinoma, modernusis skepticizmas galėtų teigti, kad sporto rungtynės Madride buvo Vilniaus senamiesčio riaušių ir pastatų deginimo priežastis, tačiau toks aiškinimas pranoktų priežastingumo ribas, nes priežastingumas turi veikti toje pačioje laiko ir erdvės aplinkoje ir sutapti su rezultatu. Paprastų sporto įvykių Madride pagrindu negalima aiškinti didžiulių riaušių Vilniuje. Priežastiniai aiškinimai reikalauja vieną įvykį vienareikšmiškai susieti su kitu.

CIKLINIS PASAULIS

Kaip jau sakėme, metoniminių pasikeitimų ir susitapatinimų kosme kiekvienas pasakymas, ritualas, daiktas ar šokis sutampa su pačiais įvykiais, nesvarbu, tai yra lietus, dievybės, demonai ar proseneliai. Amžinojo pasikartojimo kosme šokis tampa viena svarbiausių patirčių. Vis dėlto derėtų kiek patikslinti šio kosminio šokio reikšmę. Šokiu lengviausia

išreikšti ritminį visų menų patyrimą, nes ritminis judesys išsilieja muzikoje, tapyboje, poetikoje, architektūroje ar net skulptūroje. Viena svarbiausių ritminės dinamikos ypatybių – jos ciklinis pasikartojimas. Toks cikliškumas laikomas viena natūraliausių gamtos patirčių. Kasdieniame gyvenime ryškus metų laikų ciklo ritmas: pavasaris, vasara, rudenio,

žiema vėl grįžtant prie pavasario, arba gimimas, gyvenimas, mirtis ir vėl gimimas, arba rytas, vidudienis, vakaras, naktis ir vėl rytas, panašiai ir daugybė kitų ritminio ciklo pasikartojimų. Visas kosmas yra cikliškas, ritmiškas, dinamiškas. Vadinasi, įvykiai ir būtybės neturi jokios pastovios esmės, nėra jokio daiktų pastovumo ir jokios nekintančios vietos. Jei jos ir pasirodo, tai tik cikliškai. Pirmoji patirtis yra poliarinė šio kosmo dinamika, kurioje judėjimas vieno poliaus link drauge yra ir judėjimas kito poliaus link. Literatūra ir menai, neva nulemiantys įvairias tradicijas, apibrėžia įvykius (o sykiu ir žmonių veiksmus) kaip skilimą, pirmąpradį pasidalijimą, leidžiantį įvykiams pasikeisti pozicijomis ir funkcijomis. Tai, kas yra dieviška ir aukšta, tampa tuo, kas yra demoniška ir žema, o sykiu ir atvirkščiai: tai, kas yra demoniška, tampa dieviška. Šviesa tampa tamsa, o tamsa – šviesa, nes vienas negali būti be kito, jiedu glūdi vienas kitame. Judėjimas į vieną yra judėjimas į kitą. Judėjimas į meilę yra judėjimas į neapykantą, o judėjimas į garsą, kaip neišvengiamą kitą garso polių, atneša tylą. Buvęs geras ir gražus žmogus tampa blogu ir bjauriu, bet ir vėl taps toks, koks buvo. Todėl ir didieji žmogaus nuopuolio mitai yra visuotiniai. Pradžioje buvo rojus – žmogaus vienovė su visatos šaltiniu, tačiau žmogus šią vienovę pažeidė ir todėl buvo atskirtas nuo rojaus, išsiųstas „žemyn“. Aukodamasis ir dirbdamas žmogus vėl pakils į rojų. Judaizmas, krikščionybė, islamas, marksizmas ar net Afrikos dogon genties tikėjimas – visi šie pasakojimai įvairiausiais būdais kartojasi menuose ir ritualuose. Tačiau nereikia

manyti, kad šis poliariškumas yra dualistinė perskyra, cikliško kosmo poliariškumas nėra dvilypis. Moteris ir vyras negali būti vienas be kito, abu gali tapti vienas kitu. Platonas puikiai tai parodo aprašydamas erosą.

Ar galime apibrėžti estetinę įvairovę taip, kad parodytume, jog ji priklauso kosmui? Galima. Pavyzdžiui regime Budos atvaizduose. Jis sėdi lotoso poza, jo rankos žaismingai „šoka“, jis nekyla aukštyn ir nesileidžia žemyn, jis susitelkęs į save, tačiau ne kaip taškas, o kaip spinduliuojanti dinamika. Veido išraiška dosni, skleidžianti ramybę ir viską persmelkiančią patirtį, kurioje visi įvykiai, taip pat ir žmogus, ritmingai juda: pasirodo, pradingsta ir vėl pasirodo. Kosmui ritmingai judant, gyvenimas atrodo lengvas, nerūpestingas ir žaismingas – toks, kuriame visi įvykiai ir įtampos tai pasirodo, tai dingsta. Dieviškosios indų būtybės taip pat yra tarsi kosminio šokio dalyvės, panirusios į kosmo muziką ir jo alsavimą. Šiva nėra meno kūrinys, vaizduojantis dievišką būtybę, tai yra pats kosmo šokis. Brahmanas, kaip būtis virš būties, kaip bešaknė šaknis, yra viso kosmo alsavimo ritmas. Taip pat ir muzika pasižymi ritminiu dinamiškumu, įtampa tarp garsų ir tylos. Muziką sudaro įkvėpimai ir iškvėpimai, čia nėra jokios medžiagiškos duoties, jokių priežasčių – tai tik pasirodanti ir išnykstanti kūryba, tik pasaulio skambesys.

Muzika ir šokis yra ne vieninteliai kosmo ritmiškumo atvėrimo ir pagavos būdai. Greta jų yra ir poezija, tapyba, architektūra, skulptūra. Pažvelgę į Viduramžių tapybą, matytume, kad ten nėra moderniuoju laiko ir erdvės struktūrų. Šio

laikotarpio tapyba pabrėžia gelmę. Pa-veikslą paprastai įrėmina skliautas – cikliškumo bruožas – ir centrinė figūra, kuri spinduliuoja įvairiomis nuotaikomis užpildytoje erdvėje. Tose nuotaikų plotmėse dalyvauja centrinę figūrą supančios antro plano figūros ir žiūrovai. Įdomus yra tų figūrų išsidėstymas: angelai leidžiasi žemyn, o „nuodėmingieji“ kyla aukštyn, lyg dalyvautų kokioje ritmingo nuopuolio ir sugrįžimo dramoje. Centrinė figūra, pavyzdžiui, nukryžiuotasis arba motina, yra apsupta įvairių nuotaikų: garbinimo ir kančios, išaukštinimo ir pamaldumo, liūdesio ir džiaugsmo, eroso ir lytiškumo. Nuotaikos pabrėžiamos ir architektūroje. Pavyzdžiui, šventyklų pastatuose regime daugybę skliautų, kuriuos skrodžia šviesos srautai, čia žaidžia šešėliai, kuriuose glūdi atgrasios demonų figūros. Mirtis ir išganymas, kančia ir džiaugsmas pasklidę prieštaringose įtampose užpildo šventyklas intensyviomis nuotaikomis.

Muzikos garsai savaip perduoda nuotaikas, jie skleidžiasi kaip nuotaikų erdvė ir laikas. Ritmai išsilieja tokiomis nuotaikomis kaip džiaugsmas, švelnumas, jautrumas, susierzinimas, aistra, liūdesys ir erotiškumas. Tai nėra žmogaus nuotaikos ar jausmų pokyčiai, tai nuotaikos ir variacijos, kurios neturi nei subjektyvių, nei objektyvių ypatybių. Jos sukuria dinamišką atmosferą, kuri persmelkia žmogų ir jo aplinką, pavyzdžiui, muzikinis ritmas išjudina žmogų šokiui ar dainai. Kosmas kartais klaidingai suvokiamas kaip patirtų psichologinių būsenų – jausmų, įtampų, įvairių norų, impulsų ar tikslų – priešpriešos rezultatas. Tačiau visa tai formuojasi kosme, o ne

žmogaus viduje. Gyvendamas kosme, žmogus negali iš jo išsilaisvinti, nes jis pats yra jo dalis. Vokiečių kalbos žodis *gehören*, anglų *adhearing* ir lietuviškas *priklausyti* reiškia tai, kad žmogus priklauso girdėdamas. Klausydamasis muzikos ritmo, žmogus šoka, dainuoja, eina ar dirba, jo kūnas įkūnija kosmą pabrėždamas ne tiek regimas figūras ir jų savybes, kiek atverdama jų išraiškos plotmę, jų nuotaiką. *Žmogus priklauso, jis paklūsta šiam pasauliui*. Nors kosmas yra itin dinamiškas, jautrus ir kintantis, jis ir jo dalyviai neturi jokios krypties. Juk ir šokio judesiai neturi ateities, muzikos ritmas gali būti net labai energingas, tačiau jis nieko nesiekia. Nei periodiškumas, nei ritmas neturi jokios krypties.

Garso-tylos ritmiškumas tęsiasi ir ritminiame mito poliariškume. Visos dievybės yra poetiškos ir dainuojančios, persmelktos aistringų muzikos garsų. Visa tai tęsiasi šokyje, kuris taip pat pabrėžia, jog ir kūnas šioje plotmėje yra muzikalus. Kosminis šokėjas Šiva arba šokančių mergaičių ratelyje pasirodančios klajojančios nimfos, visi mitologinio kosmo fenomenai sukuria nuotaikas, kurios yra grojamos, dainuojamos, šokamos ir pranašaujamos „mistikų“. Budha sėdėdamas lotoso poza nėra asmuo – jis yra vieta, iš kurios spinduliuoja gyvybingumas ir pasirodo šokančios figūros. Jis kuria visuotines palankaus švelnumo, taikos ir visatą persmelkiančios išminties nuotaikas taip, kad visi įvykiai, taip pat ir žmogus, tiesiog teka, pasirodo, pradingsta ir vėl pasirodo. Toks ritmas yra kosminis, jis žmogaus gyvenimą atveria kaip muzikalų, dainingą ir gyvybingai žaismingą, pilną pasaulio rezonansų,

kupiną darbo įtampas ir poilsio alsavimą. Šis muzikalus pasaulis yra „užbur-tas“. Muzikalumui priklauso ir niūnia-vimas, ir ritmingas raliavimas – anglų kalba tai vadinama *chant, enchantment*, o muzikantų kalba – *canto, cantado* pridedant ir *a chante*.

Tylos ir garso šokis, kaip bangų ritmas, planetų ir saulės, mėnulio ir metų laikų ciklai pasirodo ritmingame mitologiniame pasaulyje, kuris yra ne vien žmogiškumo projekcija. Veikiau šis pasaulis patiriamas kasdienybėje kaip tai, kas grindžia žmogaus gyvenimą. Taip pat ir ciklinis mitologinis laikas nėra žmogaus sukurtas, veikiau priešingai – žmogus tiesiog sutampa su šiuo laiku ir gyvena pagal jį. Šiuolaikinis žmogus netiki mitais, mat šie neparemti moderniaisiais mokslais ir technologiniais išradimais. Tačiau jis negali išvengti ciklinio mitologinio laiko. Jis rytais keliasi, eina į darbą, per pietus – į restoraną, vakare grįžta namo, naktį kiek atsikvepia ir ryte vėl kyla į darbą. Jis gyvena cikliškai besikartojančiais metų laikais, kurie pračina ir vėl sugrįžta, jis skaičiuoja juos kaip gyvenimo pradžia ir pabaigą. Nuolat gimstant naujoms kartoms, o kapinių apeigose palydėdami senąsias, regime vis pasikartojantį gyvenimo ciklą. Mokslininkai skaičiuoja, kiek metų-ciklų praėjo nuo „didžiojo sprogimo“, nors tada dar nebuvo nei saulės, nei mūsų žemės. Kitaip tariant, mitais gyvenama ir šiandien.

Cikliškumas arba ritmiškumas, kaip tam tikras „šokis“, pasirodo visose kultūrose. Jį regime gyvenimo ritme, nesvarbu, ar tai būtų muzikalumas, ar varpo skambesyje atsiverianti Zen tyla, ar kosmas, kuriame visa šoka ir sukasi ratu,

ar sezoniniai ritualai sakralinėse vietose, ar kosminis Šivos šokis, ar pagaliau kinų *tai chi*. Žmogaus eisena yra ritminga, lygiai kaip ir jo alsavimas (siela) ar „biologinis laikrodis“. Kai kurios kultūros ir šiandien gyvena muzikaliai ir ritmingai. Afroamerikiečių pasaulis yra šokantis, jų eisena siūbuojanti, jie turi savo „sielą-ritmą“. Visi jų kūno judesiai susilieja į šokį, oralinė erdvė čia yra persmelkta muzikalių-psichologinių išraiškų. Viskas šioje erdvėje yra jausminga. Nors taip pat kalbama apie „čia“ ir „ten“, šie poliai irgi persmelkti jausmingumo: patraukiantys, siaubingi, aistringi, nuobodūs, atstumiantys, juokingi ir todėl įtraukiantys. Kaip jau minėjome, ši erdvė yra „poliariška“, tad judėjimas vieno polio link tuo pat metu yra ir judėjimas į kitą – judėjimas dangaus link yra ir judėjimas pragaro link – dievai ir demonai keičia vieni kitus. Reikia pabrėžti, kad „šokanti“ erdvė nepriklauso nuo kitų duotybių. Pavyzdžiui, jai nereikia statiško pagrindo (stabilios erdvės, apie kurią kalbėsime vėliau), pats šokis nevyksta ant kokios nors scenos, nes šokėjo figūra nuo scenos turi būti pakelta į kosminį lygmenį, kuriame nėra jokios scenos. Tai reiškia, jog šokėjo šokis ir yra „šokančios“ erdvės kūrimas. Nors gali pasirodyti, kad mes lyg ir stovime „ant“ žemės, kad ši yra stabili, tačiau pagal „šokančios“ erdvės logiką žemė irgi šoka. Ji skrieja ratu aplink saulę, o ši skrieja dar didesniu ratu, kaip kad Stanley'aus Kubricko filme „Kosminė Odiseja“ pagal J. Strausso valsą arba, anot Jaques de Liege, kaip „*Speculum Musicae*“. Tai, ką žmogus gir-di ir mato, kaip juda ir ką jaučia, priklauso šokio erdvės sinestetikai. Griežtai

kalbant, čia negalioja jokios metaforos, nei parentos daiktų, įvykių ir žmogaus „buvimu erdvėje“, nei haidegeriškoji „būtis pasaulyje“. Kalbant paprasčiau – mes nesame šokyje, mes „esame“ šokis, o tiksliau, pati „šokanti“ erdvė.

Dauguma kultūros tyrinėtojų, pasiremę moderniuoju vakarietišku įpročiu skaidyti pasaulį į dalis, tvirtina, jog patirtis priklauso tam tikroms erdvėje paskirstytoms „vietoms“. Tad muzika, garsai ir jų ritmiškumas skleidžiasi savo „girdėjimo vietoje“ ir todėl „šokanti erdvė“ yra išvedama iš garso patirties. Vizualinė patirtis savo ruožtu taip pat glūdi tam tikroje vietoje (smegenų ar proto dalyje) ir todėl visa, kas pasaulyje patiriama, suvokiama per vizualumo funkciją. Tai reiškia, jog Vakaruose įsigalėjusi *stabili erdvė*, kurioje kiekvienas daiktas ar įvykis turi savo vietą šalia kitų, yra kildinama iš vizualumo patirties. Tačiau perėjus į kosminę plotmę paaiškėja, jog tokių samprotavimų nepakanka, nes mūsų galios yra pernelyg

ribotos, kad galėtų apimti visą visatą. Tai reiškia, jog yra numatoma kosminė patirtis, leidžianti pasirinkti vieną ar kitą juslinę plotmę kaip tinkamesnę siekiant išreikšti *a priori* suvoktą kosminę erdvę („būseną“). Nepaisant pastangų redukuoti visa į žmogiškumo ir kultūros plotmę, kiekviena kosminė galimybė pati įtraukia visą žmogų. Juk šokyje šoka ne tik ausys ar kojos, bet visas kūnas, net ir akys. Svarbiausia šios erdvės savybė yra jos „nuotaika“, kuri tiek persmelkia visatą, jog netgi kai kurie XX a. teoretikai, pavyzdžiui, Otto Friedrichas Bollnow, Strasseris ar Heideggeris tokią erdvę suvokė kaip kasdienę ir neišvengiamą. Tačiau labiausiai ši erdvė atsiveria kaip garsų, muzikos, o sykiu ir šokio erdvė. Muzikalumas yra patirties plotmė, kuri neišvengiamai kupina nuotaukų – nesvarbu, ar tai yra siaubas, džiaugsmas, įkvėpimas, lietuvių artojo „rytmečio lyrika“, ar net aistrų audros. Muzikalumas kaip patirtis suvokiama garsu. Tačiau kas yra garsas?

GARSO FENOMENOLOGIJA

Garsas pagrindžia pasaulio sandarą tokiu būdu, kad visa, kas girdima ir net juntama, skleidžiasi kaip garsinio pasaulio duotis be jokių atsiribojimų. Iš tokio pasaulio neįmanoma pasitraukti, nekreipti į jį dėmesio ar nuo jo nutolti. Į garsus nereikia orientuotis taip, tarsi jie būtų susiję su daiktais, pavyzdžiui, jų spalvos, į kurias reikėtų pažvelgti norint išvysti. Pasaulio garsai sklinda persmelkti jų pačių „raiškos“, kurioje žmogus dalyvauja girdėdamas, kurią jis pratęsia ir kūrybiškai keičia. „Tas gaidys apsiriko, užgiedo-

jęs per anksti.“ Bet vis tiek jo garsas nu-skambėjo per apylinkę ir persmelkė visų sapnus lyg šaukdamas: „Laikas keltis!“ Čia pasaulio garsai ir žmogaus siela sutampa, čia išraiškingi garsai ir žmogaus jausmingumas gyvena kartu. Pats gyvenimas taip pat reiškia ir „priklausymą“, tačiau ne kokia nors prievartos prasme, tarsi garsai būtų priežastys – jis priklauso pačiu savo buvimu pasaulyje, kur viskas yra girdima ir jaučiama, kur kiekvienas šuns amtelėjimas jau kalba pasaulio kalba, suprantama be tarpininkų. Juk jei am-

teli šuo, galbūt ateina kaimynas ar prabėgo zuikis, o gal tai net nerimas, kai norisi paklausti: „Kas tau šuneli“? Šiam garsų klodui priklauso žmonės ir gyvūnai. Sakoma, jog iš vieno ar kito krašto kilęs žmogus dabar yra labai garsus ir apie jį girdima nuostabių pasakojimų. Visa aplinka ir visi tos aplinkos gyventojai priklauso girdėjimo arealui: „Ar girdėjote, kaip tasai praeivis išgydė tą garsų eržilą?“ „Jis jau buvo visai susmukęs, o dabar vėl stoja piestu.“ Pažymėtina tai, jog garsų erdvė ir laikas neturi apibrėžtų ribų. Prieš klausiant, „kur“ ir „kada“, kažkas jau yra nugirsta, kažkieno garsas jau yra pasklidęs ir todėl „toliai“ bei „atstumai“ jau yra įveikti. Garsų logika leidžia suvokti, jog nepaisant to, kaip „toli“ vizualinėje erdvėje ir laike garsai būtų, jie pasirodo klausai kaip esantys „čia“. Net ir nūdienos gyvenamasis pasaulis grįstas garsų komunikacija.

Būtent garsui *priklauso* pašnekovai, tačiau šis priklausymas gali būti platesnis arba siauresnis. *Priklausyti* galima ir šeimai, kaimynystei ar net tėvynei. *Priklausymas* dabarčiai neretai būna paretas bendra kalba: jei kalbama lietuviškai, tai *priklausoma* Lietuvai. Išeivių bangos, sukūrusios lietuvišką spaudą, mokyklas ir bendruomenes (Lietuvos vyčiai, skautai, ateitininkai ir panašiai) *priklauso* lietuvybei. Tačiau kalbant archajiškai, *priklausymas* patiriamam pasauliui buvo pirmapradis. Minėti „pašnekovai“ gyveno kartu ir, nepaisant to, kad juos reikėjo aplankyti švenčių ir šeimos minėjimo progomis vietose, kuriose jie „ilsisi“, jų buvo klausomasi, jie buvo girdimi. Pavyzdžiui, „močiutė sakė, kad drabužius džiovinti reikia pavėsyje, mat jie tada ne

taip susiraukšlės“. Močiutės klausoma, nes ji priklauso šeimai, kurios „laikas“ vis dėlto nėra linijinis. Jis nesitęsia taip, tarsi tai būtų vienas po kito eįsusių įvykių seka, tai veikia visuomet dinamiškas judėjimas, kuriame vienos močiutės ištaros atveria kitas, kurios taip pat tampa bent iš dalies artimos tam, apie ką kalbama dabartyje. Iš esmės vadinamasis „poli-centrinis“ laukas, leidžiantis „kalbėtis“ su „praeitimi“, pirmiausia formuojasi iš girdėjimo ir klausymo, jis turi savąją erdvę ir laiką.

Kalbėjimas apie garsą atveria platų lauką, apimantį visas žmogaus veiklos ir jo sąmoningumo sferas. Tačiau labiausiai intriguojančiai garsinė struktūra atsisleidžia mite. Būtent čia garsas įgauna savo specifinę gelmę ir įtaigias nuotaikas. Fenomenologinis garso tyrimas savo ruožtu skatina artikuliuoti garsinį fenomeną imantis *fonomeno*² sampratos. Bandydami atverti fenomenų lauką, kuris išryškintų vizualios ir garsinės plotmių panašumus, pirmiausia turime apibrėžti *garsą* ir jo buvimą *mite ir mitu*. Verta pabrėžti, kad kalbėdami apie garsą ir mitą, įvairūs tyrinėtojai atkreipė dėmesį į tam tikrus paties garso ypatumus: ekspresyvumą, erdviškumą ir apėptį. Tačiau tie patys tyrinėtojai, remdamiesi įvairiomis metafizinių dualizmų prielaidomis bei pateikdami nepagrįstus ontologinius ar net filosofinio pobūdžio metafizinius teiginius, atskiria garsą nuo šių charakteristikų. Nors tokie metafizikai visuomet suteikia sau išskirtinės žiūros privilegiją, jie negali parodyti, kaip nuo jos pareinančios „visos kitos“ nuostatos gali rasti iš karto jų visų nepriėmus. Taigi visų pirma turime suabejoti

pagrindiniais dualistine logika konstruojamais argumentais, kuriais bandoma šiuos garso bruožus redukuoti į *vidujybės*, o ne, priešingai, į *išorybės* sritį. *Intelektto-jausmų, proto-kūno, subjektyvaus-objektyvaus, psichinio-somatinio* perskyros buvo svarbios įvairiose tradicijose ir laikotarpiuose. Tad pirmiausia svarbu trumpai aptarti ir išryškinti probleminius tokio dualistiškai aiškinamo garso patyrimo aspektus.

Visų pirma dualistiniai aiškinimai atskiria vidujybę nuo išorybės. Vidujybės sričiai priklauso protas, psichika, dvasia. Kitaip tariant, tai, ko *kitas* negali patirti tiesiogiai. Vidujybę galima perduoti tik pasitelkus reikšminius ženklus. Išorybei priklauso kūnas, empirinių jauslių duotys, kurios gali būti patiriamos tik išoriškai, jutimais. Suprantama, kad dualistiniai aiškinimai kalba tik apie išorybę. O tai reiškia, kad vidiniai įvykiai kitam asmeniui apskritai nėra suvokiami, kad suvokimui yra duotas tik kūno medžiagiškumas. Be tai dar ne viskas, patyrimo organai dėl įvairių ryšių ir bendrų įspūdžių yra susiję su kito kūnu. Tad susiduriame su dviejų išorybių sąveika. Tačiau ši sąveika neturėtų nieko atverti, nes, griežtai kalbant, tokia išraiškos forma, pavyzdžiui, liūdesio intonacija kito balse, turėtų būti laikoma tik garso bangomis, kurios pačios savaime negali nurodyti šį garsą išreiškusiojo asmens vidujybės. Tai reiškia, kad dviejų išorybių tarpusavio santykiai niekaip negalėtų būti susieti su vidujybe. Jei tai neįmanoma, išorybę galima aiškinti tik kaip ženklų sistemą, nurodančią vidujybės būsenas. Čia daromos dvi prielaidos: pirma, laikoma, kad ženkluose esama daugiau

prasmės nei patirties, ir antra, laikoma, kad prasminga yra pati vidujybė arba nuoroda į ją. Tačiau bandant suvokti tai, kas yra vidujiška, paprastai manoma, jog įspūdžius nustelbianti prasmė ir yra vidujybės projekcija. Tad vienintelis prielagos prie kito vidujybės būdas remiasi analogijos principu. kažkas, būdamas liūdnas ar linksmas, skleidžia atitinkamus garsus, juos projektuodamas taip, kad juose rastųsi prasmės išraiška. Taigi, girdėdami garsus, jų raišką patiriame kaip vidujybės ženklą. Tai dar būtų suprantama, bet sykiu postuluojamas ir nepaaiškinamas dalykas. Jei fiziologiniai procesai įgalina tik empirinius išraiškos būdus, kodėl patiriantysis gali tai aiškinti kaip vidujybės raišką?

Pojūčiai gali atverti tik fiziologiją, tačiau ši neturi įtaigumo galios ir neatveria nieko konkretaus – nieko, kas galėtų būti paslėpta „viduje“. Be to, turėtume pripažinti, jog vienintelė priežastis, dėl kurios, remdamiesi analogija, fiziologinius procesus galime laikyti kažką reiškiančiais, yra mūsų pačių vidiniai išgyvenimai. Būdami nusiteikę liūdnai, džiaugsmingai, abejingai, jausmingai, piktai, meiliai, išdidžiai ar svajingai, savo būsenas projektuojame į „išorinę“ fiziologiją. Tad kūno ženklus galime perskaityti matydami ar girdėdami fiziologinę kūno raišką ir pagal analogiją remdamiesi savo pačių patirtimi. Neatsakę į klausimą, kaip nuo psichikos atskirtas kūnas gali kažką nurodyti, mes net negalime teigti, kad tą kažką pažįstame remdamiesi savo pačių kūniškais procesais ir tuo, kaip kūnas išreiškia vidaus būsenas. Nors patys garsai dar nenurodo, jog jie išreiškia tam tikrą sritį, šiuo atveju turėtume manyti,

jog garsai vis dėlto kažkaip susiję su besireiškančia vidujybe. Analogiškos išankstinės nuostatos nepadedą net ir tuo atveju, jei sutinkame, kad tam tikri paslaptingi procesai išorybės judesius pavėrčia vidujybės būsenų ženklais. Atsižvelgiant į tai, kad išraiškos nebūna vienareikšmės, kad patirtis nebūna vienmatė, kad džiaugsmas, meilė ir kiti jausmai visuomet būna skirtingo masto ir intensyvumo – gilus liūdesys kito balse neturės prasmės tam, kuris niekada savo vidujybėje nebuvo patyręs gilaus liūdesio. Tačiau patiriančiam nebūtina kiekvieną kartą išgyventi visų išoriškai išreikštų vidinių būsenų, kitaip tariant, patiriantysis neprivalo pats tapti liūdnas, idant suvoktų kito liūdesį. Maža to, atrodo,

kad patiriant, pavyzdžiui, liūdesio išraišką, visiškai nebūtina su vidujybės išraiškomis susieti kūniškos laikysenos. Kitaip tariant, nors visi vidinio–išorinio santykio paaiškinimai iškelia išraiškos viršenybę kaip neginčijamą, iš tikro, norint suprasti išreikštą būseną, reikia turėti omenyje, kad liūdną balsą girdime dar prieš atpažindami liūdesio ženklus. Išgirstą garso išraišką siekiame paaiškinti remdamiesi išankstinėmis metafizinėmis nuostatomis, kurios numato, jog balsas, skleisdamas garso bangas, daro poveikį kūno fiziologijai. Grįždami prie mito ir tokius paaiškinimus traktuodami rimtai, turėtume pradėti nuo pačios išraiškos aspektų išskyrimo ir tik tada nuosekliai atskleisti, ką tai reiškia.

MITO GARSAS

Tekstuose, pasakojimuose ir net filologiniuose tyrimuose pasirodanti hermeneutika ryžtingai tvirtina, kad *mythos* kyla iš kalbėjimo. Tačiau šis kalbėjimas, vadinamas *mythenomai*³, atveria skirtį tarp *mythos* ir *logos*. *Mythos* čia laikomas šnekamosios kalbos ištakomis, kurių nede-konstruoja logocentrinės prielaidos. Balsu ištariamą *mythos* pabrėžia pustonius, kurie keičia kalbos atspalvį, tylius niuansus, nes *mukas-mutus* reiškia ir *tylus-begarsis*. Kitaip tariant, susiduriame su garso tylos žaismo *persmelkta* plotme, kurią bandome „verbalizuoti“. Šis verbalizavimas yra muzikalus, kadangi tarp muzikos ir *muse* taip pat galime išvelgti sąsajas, siejančias *mythos* su visų mūzų motina *Mnemosine* – tradicijos atmintimi ir jos įkvėpimu. Pastaroji yra pati siela – šnekėjimo *psyche*, sujungianti mus su *spirare*,

įvairiose kultūrose pasirodančia per kvėpavimo sampratą. Rusų kalba *дыша-дыхать*, kaip *siela-kvėpavimas*, Indijos *Brahmann-Atman*, kaip kosminis kvėpavimas ir individualus kvėpavimas, graikų *anemos* – *vėjas*, kaip gaivinantis principas.

Norėdami pasistūmėti toliau, turime aptarti keletą metodologinių aplinkybių. Pirmoji yra susijusi su filologine daugia-reikšmės *mythos* sampratos artikuliacija. Atsižvelgiant į mito pobūdį, o tiksliau į tai, kad artikuliacija turinti būti ne *diachroninė*, o *synchroninė*, mitinės kompozicijos esmė laikoma nekintančia daugybėje diachroninių variantų. Tai nereiškia, jog šis nekintamumas pateikiamas neginčijamai ir akivaizdžiai, – veikiau čia kalbame apie pamatinį mito klodą, pasyviai save steigiantį įvairiomis variacijomis. Antroji metodologinė aplinkybė yra ta,

kad mitas paprastai kalba metaforomis, kurios ir leidžia atverti jau minėtą, pasyviai įvairiomis formomis pasirodančią klodą. Nors šios metaforos kalbiniu požiūriu atrodo akivaizdžios ir gali būti laikomos vien neutralių lingvistinių struktūrų tęsinium, pasyviame sąmoningumo lygmenyje paaiškėja, kad jos negali nukrypti nuo paradigminių kompozicijų. Trečioji metodologinė aplinkybė numato tai, kad šį mito klodą tinkamiausiai atverianti taip liaupsinama nedualistinė fenomenologinė filosofija, sykiu pabrėžia ir tai, kad *mitologiškai* artikuliuoto garso lygmenyje atsiveria galimybė įveikti *psichosomatinius* išsiskojimus. Ketvirta metodologinė aplinkybė yra tai, kad mitinių atvaizdų skolinimasis iš įvairių kultūrų nėra bandymas atrasti *bendrą kalbą*, tai veikiau siekis transcendentaliame lygmenyje atskleisti jau minėto pasyviai mite pasirodančio klodo sandarą. Mat *mito garsas* turi mažai ką bendro su pasakomis ar istorijomis, jis veikiau susijęs su transcendentaliu sritimi, kurių pasyvumo neįveikia jokios dekonstrukcijos pastangos.

Nepaprastai sunku įrodyti, jog garsai yra prasmingi, pavyzdžiui, fonetikos atveju, arba jog garsai yra beprasmiški ir todėl atsiduria kai kurių kalbų ar muzikinių kompozicijų užribyje. Tiek prasmingumo, tiek beprasmiškumo atveju jie atveria *fonomeną*. Plėtodami Claude-Lévi Strausso išvalgą, jog reiškinys nebūtinai yra garsas kaip „kažko garsas“, galime tvirtinti, kad garsas kaip netiesioginis tarpininkas atveria pasyvumo sritį. Būtent mitai suteikia vieną tinkamiausių galimybių ją artikuliuoti. Maža to, tokia prieiga, atverdama pasaulį, apibrėžia ir

patį pasaulio suvokimo būdą ir tai, kaip jame gyvenama. Mito požiūriu žmogaus jausmai, veiksmai ir įvykiai turi būti traktuojami kitaip, nei yra įprasta fenomenologiniame suvokime. Jie gali būti nusakomi kalbant muzikiniiais terminais ir vadinami rezonuojančiais, derančiais, išraiškingais.

Garsas mite, tarsi įbalsintas kvėpavimas, sutampa su pasakojamu išraiškingumu ir vaizdingumu. Balsas būna liūdnas, abejingas, šaltas, tolimas, minkštas, šiltas, agresyvus, pompastiškas, neaiškus ar dvejojantis. Kitaip tariant, tokia balso samprata fenomenologiją veda prie visiškai kitokio fenomeno suvokimo. Fenomenologija susiduria su tiesioginiu *psyche* pasirodymu ne kaip kažkuo *vidujiška*, bet kaip įbalsinto atvaizdo ar išartoto žodžio. Vadinasi, psichika sutampa su sakytiniu ekspresyvumu, o šis – su poezija ir muzikiniiais vaizdais. Tad sakytinis muzikalumas yra įkvepiantis, o tiksliau sakant, tai yra pats *psychē* kvėpavimas tiesiogiai išsakytame žodyje. Tai matyti ir lietuvių kalbos žodyje „įkvėpimas“, kuris yra tiesiogiai susijęs su kvėpavimu. Tad sakytinė kalba savo poezija ir muzikalumu, savo mąstymo ir mąslumo raiška, kitaip tariant, savo fenomenais smarkiai skiriasi nuo išskaičiuojančios retorikos. Galime apibendrinti, kad bet koks psichikos aiškinimas vidiniais išgyvenimais, biocheminėmis reakcijomis, emocijomis ar net kosminėmis dievybėmis, iš esmės aiškina šiuos *fonomenus* ir, galime pridurti, atveria juos kaip atsiveriančius kūniškumo raiškoje. Tad kūniškumo negalime redukuoti nei į kokią nors hidraulinę sistemą, nei į gyvenimo, psichologinius ar mentalinius lyg-

menis. Kūnišką išraiškingumą ir jo rezonansus galime tirti kaip *fonomenus*.

Jau minėjome, kad reikšmingiausi įbalsinto kvėpavimo bruožai yra *periodiškumas* ir *ritmas*. Kalbant negatyviai – nekryptingumas. Ritminis sakymo pobūdis sutampa su *mythos* priešybių ritmiškumu. Tai regime ir simbolinio mitologinio muzikalumo suasmeninimo atveju: visos dievybės yra *poetai* ir dainininkai. Pasitelkę savo balsus arba muzikinius instrumentus jie *formuoja* pasaulį. Tai atveria ir kitą bruožą: įbalsintas kvėpavimas ir ritmas taip pat pasireiškia ir šokyje. Šiuo požiūriu kūnas yra visų pirma muzikalus. Įkvėpimas *fonomenuose* gali būti dainuojamas, šokamas ar net skelbiamas *poetu*, „išminčių“ bei *pasakotojų sagose*. Tai yra žodinė raiška, tad *mythos* priklauso sakytiniam transcendentalinio bendramuzikalumo steigimui. Tai yra garso-ekspresijos refleksyvumo pagrindas pradedant nuo paprasčiausios binarinės *garso-tylos* formos, kai garsas atspindi tylą, ir baigiant sudėtingomis garsinėmis išraiškingumo refleksijomis, pavyzdžiui, minkšta-kieta, aštru-plokščia, šaižu-ramu. Nors vis dar gali susidaryti išpūdis, jog visa vis dėlto yra poliariška, pačios sankirtos – sakiniai vaizdiniai – pasirodo grupėmis, o dvilypumams derinantis tarpusavyje, pavyzdžiui, tamsus-gilus-beviltiškas-kankinantis – šviesus-plokščias-paviršutiniškas-energingas.

Vadinasi, sakininė kalba čia neturėtų būti suprantama diskursyviai. *Išminčiaus* sakoma *poiesis* nedaug turi bendro su tuo, ką galėtume pavadinti poetika modernybėje. Kalbinės užuominos *Vat*, *Vateos*, *Poietes* nusako ryšio tarp dangaus

ir žemės supratimo būdus, kurie iš kartos į kartą perduodami žodžiu. Šis perdavimas pirmiausia priklauso nuo intonacijų, akcentų, pauzių, tylos ir to momento, kai *sagos* turi būti paskelbtos. Iš tiesų žodžių bylojimas ne tik atskleidžia „tiesą“, jis taip pat steigia. Herojus egzistuoja todėl, kad jį apdainuoja dainius. Jo *saga* yra reiškinių pasaulio tvėrimas⁴. *Tvėrimą* galime laikyti praktinio pobūdžio veikla, tad bet koks tvėrimas kaip metaforinė veikla, vykstanti garsiniame lygmenyje, kai *poietes* stato pasaulį, yra *dainuojantis tvėrimas*. Šias užuominas girdime skambant ir vokiečių aukštaičių kalboje, kur žodis „*leodslakkeo*“ yra „statymas su daina“, be to, sanskrito „*vacastasti*“, kildinamas iš „*vac*“ ir „*taks*“, reiškiančių „kuriantis kalbėjimas“. Taip pat galime pastebėti, jog *sage olenos* taip pat vadinamas *tehtonarchos*⁵, *teksto iniciatorius* – tai architektoniška figūra, galinti kalbėdama kurti pasaulį ir žmogaus likimą. Kitas islandų kilmės išminčius ir didžiai vertinamas poetas *Vafprudnir* gali savo kalba nulemti likimus. *Wodcraftum-Waef* – audžiantis ir lemiantis likimą meistriškai audžiamu žodžiu. *Fonomeno* įtaigumas atveriamas daugiariopai. Turime pabrėžti, kad *poietinis* statymas kaip *fonomenas* nėra vien fundamentalesnės veiklos metafora – greičiau tai yra suvokimas „pažodžiui“. Pasaulis renčiamas iš viską persmelkiančio garso-tylos pagrindo, kuris reikalingas kur kas išsamesnio tyrimo.

Kaip teigė kai kurie fenomenologai, *fonomenas*, kaip įbalsintas kvėpavimas, yra viena tinkamiausių priemonių įveikti tokius dualizmus, kaip *vidinis-išorinis*, *objektyvus-subjektyvus*. Įbalsintas kvėpa-

vimas yra pilnas džiaugsmo, nevilties, baimės, pakilumo, šaltumo, liūdesio ir ritminių-neritminių-aritminių kūniškumo galimybių. Psichika kaip įbalsintas kvėpavimas yra įkvėpimas ir iškvėpimas, garso artikuliacijų, jų muzikalumo ir ritmo įkvėpta mūzų galia. Moduluotas kvėpavimas, skandavimo ritmai, giesmės sudaro daugelio ritualų ir sakralinių apeigų pagrindą, kurie yra tiesos ištarų ir sagų kvėpavimas. Skandavimai, kerėjimai ir giesmės yra garso dermės, persmelkiančios ir vedančios gentis į karus ar jų laimingas vizijas – garsiniai vaizdiniai gali būti kur kas turtingesni ir įtaingesni nei vizualiniai. Be jokių abejonių, visose Vakarų metafizikos ir epistemologijos tradicijose labiau akcentuojamas yra vizualumas, pasižymintis ir savo ekspresyvumo dimensija, pavyzdžiui, liūdnu veidu, cinišku žvilgsniu, kviečiančiu gestu ir panašiai. Kita vertus, *fonomenas* neišvengiamai sukuria tai, kas gali būti vadinama *pasaulio nuotaika*, susisiejanti net ir su skirtingais vaizdais.

Fonomenas, kaip buvimo būdo skambesys, gali būti tamsus arba šviesus, despotiškas arba išlaisvinantis, konservatyvus arba staiga rezonuojantis kietais/šaltais, šiltais/minkštais garsais, terorizuojančiais/sugriebiančiais ir išganančiais/raminančiais balsais. Trumpai tariant, *fonomenas* gali būti laikomas *sineestetinio* sąmoningumo pagrindu. Tokie kompozitoriai kaip Schoenbergas kalbėjo apie *tonus-spalvas* ir kėlė klausimą, ar tono spalva yra tas pat, kas ir garso aukštis. Šiuo atveju nebūtina tirti įvairių paties garso savybių (tembro, spalvos, tono, intensyvumo) – įdomus yra pats *sinestetinis* reiškinys. Kad ir kokias ribas

šiam reiškiniui priskirtume, tai pareikalaus plataus *fonomenologinio* tyrimo – pavyzdžiui, tokio, kai visoms orkestro dalims leidžiama išnykti ir pasinerti į garsų triukšmą (kaip kad Igorio Stravinskio kūrinyje „*L’Histoire du soldat*“). Triukšmingumą lydi mitinė figūra, demoniška šokėja, muzikalumą šioje plotmėje susiejanti su išraiškingu judesiu. Garsas čia struktūruoja judesių raišką, o pats *fonomenas* gali būti laikomas *sinkinetiniu*. Nors šokių muzika paprastai atskiriama nuo koncertinės muzikos, bet kurią melodiją galima šokti. Walteris Otto parodė, kad net iškilmingiausias ir oriausias veiksmas galiausiai yra muzikinis. Galima daryti prielaidą, kad įtvirtintos padoraus elgesio taisyklės lemia klasikinius ir ne-klasikinius muzikos stilius. Ir atvirkščiai, yra pagrindo manyti, jog daugelis kūnui keliamų griežtumo, kietumo ir etiketo reikalavimų yra paremti konkrečių tradicijų muzika. Gerai žinoma įvairiose kultūrose paplitusi šventinių eitynių forma yra gedulo maršas, pasižymintis iškilmingu muzikalumu ir užburiantis savo visa apimančia gyvybinga nuotaika.

Reikia pažymėti, kad muzikalumas nėra išrastas jokio muzikanto, tai nėra ir kokių nors natūralių dalykų išraiška – muzikalumas greičiau yra išmokstamas iš išraiškingų gestų ir pačios muzikos variacijų. Tai rodo, kad muzikinis kūnas nėra užskleistas tam tikrų fiziologinių taisyklių visumoje ir yra viską apgaujantis bei persmelkiantis *fonomenas*. Būtent muzikalus, poetiškas *fonomenas* ir davė graikams *teocentrizmą*. Savo mitines figūras jie projektavo ne taip, kad jos atrodytų kaip jie, – atvirkščiai, jie iškėlė

save, kad patys būtų kaip dievai. Tačiau tai buvo atlikta be transcendencijos. Pavyzdžiui, visi Hermio apibūdinimai yra išraiškingi ir susiję su naktimi, jos ramybe ir vienatve, jos žavesiu, giedojimu ir užkeikimais. Hermis yra visus daiktus ir įvykius persmelkiantis kasdienis ir didingas stebuklas. Nors jis visa pranoksta, jis nežymi nieko virš-pasauliško. Priešingai, Hermis nėra nei esinys, nei figūra, tai pats visa persmelkiantis rezonansas, su kuriuo susiderinama. Nors ir visa pranokstantis, šis rezonansas yra pasauliškas. Pažvelkime į Afroditę – ji yra kitokio pobūdžio rezonansas, glūdintis visuose dalykuose. Tai yra visa ko švelnumas, raginimas priimti malonią visa apimančią tėkmę, kurioje visa traukia vienas kitą. Artemidė, priešingai, persekioja netramdomą ir kankinantį grožį, kuris tiek atstumia, tiek aistringai globoja. Tą patį matome ir Indijoje, kur Šiva yra kosminis šokis, *kama* yra kosminis erosas, *lila* yra kosminis žaismas. Pati egzistencija kosme, kaip poetinė

dainų ornamentika – *epiteton ornans*, pazardina visą aplinką ir bendruomenę į ritmišką erdvę ir laiką. Taigi mitinės figūros atveria rezonanso visuotinumą, kuris viską persmelkdamas pranoksta visus įvykius, visus žmogaus gestus ir judesius. Tai rezonansas, kuris užpildo mitinį pasaulį garso ir tylos ritmingu žaismu. Tačiau tylą čia išreiškia garsą ne kaip tai, nuo ko ji skiriasi, o kaip tai, kas yra jos išsipildymas, ir atvirksčiai. Šokis tarsi pabrėžia ramybės būsenos „išjudinimą“, kai „išjudinamas“ ne paprastas „stovėjimas“, o ori tylą. Toks judėjimas gali vykti net stovint iškilmingoje tyloje, jis kalba apie žmogaus veido išraiškoje atsispindintį pakilumą, pasididžiavimą, šventumą. Dantė sako, kad skubėjimas iš kiekvieno veiksmo atima taurumą, Petrarka dievina ramų ir šviesų damos judėjimą, o Aristotelis teigia, kad didelį protą lydi ramybė ir judesių orumas. Tai ne teleologinis klausimas, o greičiau kūno reiškiamos būsenos, išdidumo, rimtumo, pakilumo ir orumo atspindžiai.

Literatūra ir nuorodos

¹ Herbertas Spenceris, Francis Gillenas, Theodoras Strehlowas ir Jamesas Frazeris.

² Sąvoką *fonomenas* autorius vartoja pasitelkęs analogiją iš fenomenologijoje vartojamos *fenomenon* sąvokos (*φαινόμενον* – akims pasirodantis daiktas, *φαίνω* – *parodau*, *φως* – *šviesa*). Atitinkamai *fonomenas* (*fonomenon*) reikštų tai, kas girdima, kitaip tariant, klausą pasiekiantis garsas. – *Red.*

³ Žodžio *mythos* veiksmažodis yra *mythenomaia* – „kalbėti, sakyti, mokinti“. – *Red.*

⁴ Statymas.

⁵ Mūzos, pasak Sofoklio, yra pradinės *tehtonarchos* (audėjos), Olenus yra vadinamas *architekton* – statytoju.